

Németh László és Tamási Áron kapcsolata a „betűn át” és azon túl

I. rész

Németh László és Tamási Áron kapcsolata a magyar történelem, kultúrtörténet, irodalmi, szellemi élet, a filozófiai, poétikai, szemléleti sokrétűség és az alkotói, befogadói látásmód különbségeinek tükré is. Rendkívül eltérő – némethi fogalommal élve – írói alkatuk, különböző személyiségük ellenére/mellett 1926-tól Tamási haláláig (1966-ig) követték egymás alkotói és életpályáját. Kapcsolatuk nehezen definiálható szellemi kötelék volt, amelyet nem vagy csak részben magyaráz mindkettőjük „népi” táborban való emlegetése. Elkötelezetten vallották a magyarság sorsáért, szellemi életéért folytatott küzdelem vállalásának kötelességét, alkotóként a műfaji, poétikai megújulás lehetőségeinek jogát és elengedhetetlenségét, más-más esztétikai szemlélettel, különböző utakon. Tamási Áron halála után Németh László egy interjú során a *kritikák viszonyaként* határozta meg kapcsolatukat. Nyilatkozata szerint „bizonyos fokig sajnáltam azt, hogy nem lettünk jobb barátok, csak így betűn át, de viszont annyira más természet volt ő, és más természet voltam én, hogy a betű hidalhatta át a közöttünk levő különbségeket a leginkább. Ennekem a gyermekeim voltak a vagyonom, benne egy olyan élethév volt az utolsó időkig, amit én úgysem tudtam volna követni. A fenomén maradt nekem mindig.”¹

Mai olvasatban ez a betűkbe sűrített *viszony* bőven kimerítené a barátság fogalmát. Hűségesen és őszinte érdeklődéssel követték egymás alkotói tevékenységét, és több esetben, a legnehezebb, embert próbáló helyzetekben igyekeztek egymás segítségére. A recepció többnyire Németh László szerepét emeli ki a különös kapcsolatban. S valóban, elkerülhetetlen megemlíteni, hogy a kritikák, levelek tanúsága szerint a „nagy öreg” és a fiatal tehetség relációja tárul az olvasó elé, holott Tamási Áron (négy évvel) volt idősebb Németh Lászlónál. Karakterük különbsége mellett ennek oka az volt, hogy Tamási Áron irodalmi megjelenésekor Németh László 1925-ös *Nyugat*-beli *beérkezését* követően sűrű, tartalmas és már akkor is viharos feltűnést keltett, akárhogy is vitatták a „Németh-

EKLER ANDREA (1971) irodalomtörténész, a *Magyar Napló* szerkesztője.

1 *A fenomén maradt nekem mindig...* Beszélgetés Németh Lászlóval Tamási Áronról. Tóbiás Áron interjúja. *Alföld*, 1974, 12, 12–14. (Az interjú 1970-ben készült.)

jelenséget”, azzal mindenki tisztában volt, hogy számolni kell irodalmi jelenlétével. Míg Németh László Magyarországon, a legnagyobb figyelemmel kísért folyóiratban, a nagy tekintéllyel rendelkező Babits Mihály kezdeti támogatásával indult, Tamási Áron a trianoni határokon túlról, a *Keleti Újság*-beli feltűnését követően Amerikában próbált szerencsét. Onnan küldte haza első kötetét, a *Lélekindulást*, amely 1925-ben meg is jelent, jelentős visszhangot kiváltva. A recepció és Németh László is többször említi, hogy Tamási Áron részben neki is köszönheti korabeli ismertségét. Valóban Németh László és Jancsó Béla tettek legtöbbet ezért, ahogy ezt alapos tanulmányaiban Cseke Péter² is bizonyítja, de Tamási Áron alkotóként magának tudhatta Babits Mihály (ez is közös nevező pályájukat tekintve), később Illyés Gyula szimpátiáját is. Ebben a talán furcsa, de igen tartalmas kapcsolatban mintha mindketten elfogadták volna a felfedező-felfedezett szerepet. Akkor is, ha Tamási Áron nyújtott segítséget Németh Lászlónak, és például az 1956–57-es írószövetségi események kerettüzeiben is ő vállalt irányítóbb szerepet vagy karakánul kiállt Németh László mellett a körülötte támadt irodalmi, politikai vitákban. Akkor is, ha Németh László éles kritikái mellett is *első vonalbeli* pályatársként tekintett Tamási Áronra, s nemcsak irányvonalat nem kívánt meghatározni számára, hanem üdvözölte, támogatta is egyéni útját, újító szándékait, kísérleteit. Lélektani találgatás nélkül, csupán a *betűk* tanúsága szerint, Tamási Áron részéről a hála, az alkotó és gondolkodó iránti tisztelet, valamint Németh László különleges érzékenysége magyarázta az említett reláció elfogadását.

Németh László és Tamási Áron kapcsolatáról mindkét életmű gazdag recepciójában (különösen a Németh-recepcióban) alapos értelmezések születtek kettejük szellemi, művészi kapcsolatáról. Bertha Zoltán,³ Máriás József⁴ és Cseke Péter⁵ átfogó, tanulmányai mellett egy-egy szegmens vizsgálatával mások mellett Görömbei András, Monostori Imre, Grezsa Ferenc, Füzi László, Ablonczy László, Márkus Béla, Cs. Nagy Ibolya, Sipos Lajos, Mester Yvonne, R. Kocsis Rózsa, Vallasek Júlia, Lakner Lajos, Nagy Pál, Cs. Varga István és dr. Lakatos István is hozzájárult a rendkívül sokrétű és összetett kapcsolat Cseke Péter által is említett feltáratlan részeinek elemzéséhez, felderítéséhez. Nem is szólva a kutatáshoz nélkülözhetetlen az írók családjai és a kutatók jóvoltából publikált levelekről vagy a filológiai munkát segítő összefoglaló bibliográfiákról.

2 Cseke Péter: Omló partok gátkötői. Németh László, Jancsó Béla, Tamási Áron. *Kortárs*, 2002, 1; uő.: Németh László és Jancsó Béla. *Korunk*, 2001, 5, 61–68.

3 Bertha Zoltán: „Világirodalmi költő”, „székely Homérosz”. In *Németh László irodalomszemlélete*. Szerk.: Görömbei András. Debrecen, 1999, Kossuth Egyetemi Kiadó, 66–82.

4 Máriás József: „A magyar természet új megnyilatkozása ő”. Németh László Tamási Áronról. In *„A magyar vigyázó”*. Szerk.: Cseke Gábor. 2011, 383–391.

5 Cseke Péter: Omló partok gátkötői. Németh László, Jancsó Béla, Tamási Áron. *Kortárs*, 2002, 1.

Kritikák és portrék. A *Lélekindulástól* a Nyugat-portréig

Németh László és Tamási Áron életműve és pályája tükrében „találkozásuk” akár sorsszerűnek is tekinthető. 1926-ban jelent meg a Jancsó Béla és Kacsó Sándor által szerkesztett *Lélekindulás*. Ez a kötet keltette fel Németh László érdeklődését Tamási Áron és az erdélyi magyar irodalom iránt. Egyik orvoskollegájának rendelőjében találta Tamási kötetét, amely magával ragadta. 1926-ban jelent meg a *Társadalomtudomány* hasábjain Németh László *Erdély lelke a legújabb irodalomban*⁶ című tanulmánya. Az erdélyi irodalomról gondolkodva olyan (sors)kérdéseket tesz fel, amelyekre egy tanulmányon belül alapos választ nem adhat, mint írja, az erdélyi kritika sem felelt ezekre. Kérdései ezért inkább figyelmet keltő, metaforikus értelmezési szempontok, lehetőségek. „Milyenek azok az írók, akiket egy egész élet s az összeomlás szakadécai szeparálnak erdélyiekké? Hogy hallatja magát a magára maradt Erdély, ahol most már politikai erők kívánják a külön beszédet? Megtalálja-e múltját? Megtalálja-e magát? Kikben és hogyan? Milyen az ő külön magyar lelke, s hogy része az egész magyar léleknek? Milyen új szót várhatunk tőle mi, és milyen új szót a világ?”⁷ A trianoni tragédia után a megmaradás a történelmi múlt és jelen megjelenítési módjai, a megszólalás, a lét lehetőségei, az egyes ember, egy-egy népcsoport és az általános emberi sors, sorsközösség izgatják. A magyarság sorsa iránt elkötelezett gondolkodóként az erdélyi lélektől, az *emberi természet tengerszintjén* (amely a minden emberben közös emberi metaforája) keresztül ontológiai kérdésekig jut. A némethi irodalomszemlélet, esztétika jellemzője (kritikusként, esszéistaként, tanulmányíróként, íróként egyaránt) a hit az irodalom történelmet, egyéni és közösségi sorsot alakító erejében, az alkotói, értelmiségi vátesz-szerepben, a történelmi, kulturális emlékezet és irodalom kapcsolatának jelentőségében (*vállalkozásainak* – *vállalásainak* – tükrében akkor is, amikor erőt próbáló időszakokban, elkeseredettségében ennek ellenkezőjéről ír). Ugyanakkor alkotóként és kritikusként is elengedhetetlennek tartja az egyéni kifejezőmódot, a poétikai megújulást, az elődök tisztelete mellett azt, hogy az *új nemzedékek* saját utakat találva ki is vonják magukat hatásuk alól. Az erdélyi irodalomban is az új hangokat keresi. Későbbi önreflexív elméleti, alkotástechnikai, alkotáslélektani írásai mellett időről időre szintetizáló tanulmányt ír a magyar irodalomról, tendenciákat, egy-egy műnem vagy műfaj lehetőségeit vizsgálva. A nagy tanulmányok vallomásos, analitikus és rendszerező jellegzetessége az erdélyi irodalmat kutatva is megnyilatkozik. Metaforikus, költői esszényelve éles kritikai látásmóddal párosul. A líra áttekintését követően az erdélyi próza gazdag kínálatát egyfelől nehezen áttekinthetőnek, másfelől *bámulatatos élettortlódást jelentő őserdőnek* tartja. Ezért tematikai alapon *irányokat*, tendenciákat mutat be.

6 Németh László: Erdély lelke a legújabb irodalomban. *Társadalomtudomány*, 1926, 5, 392–401. Később a *Készülődés* I. kötetében és a *Két nemzedékben* Az erdélyi irodalom címmel szerepel.

7 Uo. 393.

„Az erdélyi író körül három témakínáló múzsa settenkedik: a történelem, a természet és a mai sanyarú napok. Mind a háromnak megvannak a művelői, hármas rajvonala egy csaknem páratlanul álló, tisztán szellemi fegyverekkel vívott szabadságharcnak. Aki megmutatja a történelmet: a legérdekesebb holtakkal gyarapítja az élők megfogyatkozott csatasorát. Aki megérezteteti a természetet: magyar szóval fúzi hozzánk az erdélyi rögöt. Aki belevillant a jelenbe: utat mutat a könyvek szikláira, szorult, özönvíz mosta magyarságnak.”⁸ Tamási Áron és Nyirő József prózáját elkülöníti a többitől, mint amelyek *úttörő* módon vállalkoznak „a székelység néprajzi jellegének és külön lelkiségének a föltárására”.⁹ Elsősorban Tamási prózája ragadja meg. „Páratlan elbeszélő talentum, történeteit emlékezetbe markolókká keríti, s ami meglepő: a magyar irodalomban társtalan módszerrel.”¹⁰ A kompozíció különlegességét hangsúlyozza, amelyben a lebegtetett, inkább érzékeltetett, mint kibontott jelenetek úgy követik egymást, hogy végül egészé állnak össze, a teljesség érzetét keltik. Dicséri a történetek mozgalmasságát és Tamási hangulatteremtő erejét. Érzékenyen ismeri fel a Tamási-féle *mese* időn kívüliségét, népmesékhez hasonló kettősségét, különleges miszticizmusát. Itt még értékeli Tamási archetipikus alakformálását, későbbi portréjában és kritikáiban a szereplők lélekábrázolását hiányolja. Sokat idézett, Tamási tehetségét hangsúlyozó megállapításaival, kritikai megjegyzései mellett is a pályatársak fölé emelte Tamásit. „Ritka költő, aki első kötetével ilyen egész kultúráját kifejező módon egyesíti a legerőteljesebb poézist a humornak nem nevezhető derű minden szót átható lehetével.

A tehetség esendő. De ha Tamási Áron két esztendő alatt írt novelláinak meredek grádicsát nézzük, csak rendkívülit várhatunk tőle. Talán egy árnyalattal még magasabbra kell lépnie a részletek fölé, s messzebb pislantania az amúgy is bejárt nagyvilágba. Ha az egész magyarságot, az egész emberiséget ugyanazzal a szerencsével fejezi ki, mint szűkebb hazáját, a magyar irodalom világirodalombeli reprezentánsává nőhet. Így is nagyobb és csíradúsabb erők megmozdítójának érzem, mint azokat, akiket ebben a tanulmányban méltattam.”¹¹

Németh László az 1926-os Móricz-tanulmányt követően a *Protestáns Szemlé*-nél talált rendszeres publikálási lehetőségre. A Zsinka Ferenc által 1924-ben újraindított protestáns folyóirat Zsinka hatására nagyobb hangsúlyt helyezett az irodalomra, s annak nem csupán protestantizmushoz kapcsolódó műveire. Zsinka kortárs írókról kért portrékat Németh Lászlótól, a tíz íróról készült portré-sorozat meg is jelent 1927-ben. A névsor az alkotók műveit esztétikai szempontból vizsgálva igen vegyes: Berde Mária, Gyallay Domokos, Erdélyi József, Tamási Áron, Komáromi János, Harsányi Kálmán, Reményik Sándor, Áprily

8 Uo. 398.

9 Uo. 400.

10 Uo.

11 Uo. 401.

Lajos, Gulácsy Irén, Oláh Gábor. Más példákat is említve Vekerdi László monográfiájában találóan jegyezi meg: „A jó kritikus tévedései – s korreakciói – ugyanolyan jellemzők, mint a találatai, mert az igazi kritika végül is rendszer vagy legalábbis a kritikusi alkat rendszerbetegsége.”¹² Ezt a *rendszerbetegséget* nem tagadta, a magyar esszéista nemzedékek tagjaihoz (többek között Halász Gáborhoz, Szerb Antalhoz, majd Cs. Szabó Lászlóhoz, Vas Istvánhoz) hasonlóan az alapos felkészültség mellett vállalta a szubjektivitást, a tárgyszerűség mellett az érzelmek, benyomások szabad közlését, egyéni, definitív metaforáit, a teljességre való törekvés mellett a válogatás öntörvényűségét, a hangsúlyok és arányok eltolódását egy-egy szerző javára vagy hátrányára. A tíz arckép közül például Tamási¹³ emelkedik ki. Portréjában visszautal a *Lélekindulás* első, meghatározó befogadói élményére, de ezúttal a novellák alaposabb értelmezése alapján vázolja fel Tamási poétikai jellemzőit. *Túlontúl zamatosnak, pazarlónak* tartja, a költőkhöz és tékozló kamaszokhoz hasonlítva, akik egyszerre mindent átadnak. Ugyanakkor a költőiséget dicséri, s érzékelhetően az első benyomáshoz hasonlóan magával ragadják Tamási lendületes történetei. Egyszerre imponál neki a székely világ, *emlékkincs* költői megjelenítése, s aggasztja a provincialitás jövőbeli veszélye. Úgy véli: „Ha egy író holta napjáig regionális író marad, az bizony nagy beszűkülése az írásnak, de fiatal író sosem rakodhatik meg több s egész költőpályát tápláló életízzel, mintha gyermekkorá látványait váltja költészté.”¹⁴ Hangnemében, stílusában, nyelvezetében látja poétikájának átható erejét, amely által a részletek aprólékos ismerete és ismertetése által sem válik naturalistává, sem realistává, sem néprajzi megfigyelések tudósításává, azonban mértékletességre inti a részletek mennyiségét illetően. A szerkesztés és a szövegbe szőtt intertextus (pl. székely szólások, közmondások) játékoságának felismerése igencsak elhalványítja, árnyalja a recepció egy szegmense által a némethi esztétikára nyomott miliőelméleti, szellemtörténeti bélyeget. Elragadja Németh Tamási hangulatteremtő képessége is, valamint azok a villanásszerű váltások, amelyekre előző írásában *mozgalmasságként* utalt. Értelmezésének részösszegzése már csak a pozitívumokat hangsúlyozza: „Sok zamat, irreális hang és mesevezetés, hangulat rugalmassága avatják Tamásit a novella költőjévé. De van egy nagyobb érdeme: az alkat, amelyet relevál.”¹⁵ Valójában ezen a ponton ér el Németh László az öt leginkább foglalkoztató *alkat* kérdéséhez. Az *alkat* az életmű egyik alapfogalma. Németh László nem vagy ritkán ad teoretikus definíciókat ezekre a fogalmakra, többnyire – különösen a pálya eme szakaszában – metaforikus, költői magyarázatokat nyújt. Egy-egy fogalmat újra és újra definiál ily módon. Ezúttal így fogalmaz: „Az alkat az a határ, melyen a lélek semmi vágódása, semmi műveltség nem lendítheti át írásban a költőt, s az alkat az

12 Vekerdi László: *Németh László*. Monográfia. Budapest, 1970, Szépirodalmi Könyvkiadó.

13 Németh László: Tamási Áron. *Protestáns Szemle*, 1927, 4, 237–240.

14 Uo. 238.

15 Uo. 239.

a határ, melyen belül minden érzés és minden temperamentum árnyalatot kifejthet, mert rejtett, belső erők támogatják.”¹⁶ Majd Tamásira vonatkozóan megállapítja: „Páratlanul áll ez az alkat az egész magyar irodalomban. [...] sehol ez a nyájas és fantázia-dús erő, ez a mesék méreteire szabott virágos kamaszság. A magyar természet új megnyilatkozása ő.”¹⁷ Az alkat fogalma finoman utal a nagy tanulmányok egyik jellegzetességére, a vallomásosságra is. Németh László kritikusként és tanulmányíróként is művész, alkotó, író. Bárkiről és bármiről ír, azt prózaíróként is költői lélekkel teszi, a világ valamennyi általa befogadott jelenségére rendkívül érzékenyen reagál, s reflexiója állandó önreflexió is. A legtöbb esetben írásai (kritikái is) valamilyen szempontból róla is szólnak.¹⁸ Saját vállalkozásáról, értelmiségi hivatásáról és elhivatottságáról is vall, amikor Tamási jövendőbeli írói, társadalmi „feladatát”, s annak hatókörét jelöli ki (jó érzéssel ráérezve az íróárs hasonló nézeteire, ebből a szempontból rokon gondolkodásmódjára, hitvallására): „Azt a helyi színét, amely egyik legnagyobb szépsége, ne is veszítse el, inkább hassa át vele s színezzé be egész Erdélyt, egész Magyarországot, az egész világot.”¹⁹ Majd zárlatként néhány kritikai észrevétel, javaslat (így a jellemábrázolás lélektani mélyítése) mellett Áprily Lajos véleményét osztva a magyar próza megújítójának titulálja (*Erdély lelke a legújabb irodalomban* úttörő minősítéséhez hasonlóan).

Földessy Gyulának írott levelében is a *rokon érzésű* emberekkel közös vállalkozásról, a harmadik Magyarország *feltámasztásáról* és a magyar demokráciát, népet releváló irodalmi szervezet létrehozásának szükségességéről ír. Hangsúlyozza, hogy ő már csak a jövő szövetségese, ezért is keresi a tehetséges, hasonló gondolkodású fiatalokat. „Akit tehetségesnek tartok, azért árkon-bokron át küzdök. Erdélyi József és Tamási Áron pozícióját az én kritikáim erősítették meg”²⁰ – írja. Ezzel mintegy igazolva irodalmi és társadalmi ideáinak elérhetőségét, valamint azt, hogy érdemes a „fiataloknak”, új hangoknak (így Tamásinak is) lehetőséget adni. Ezért is fűz nagy reményeket a *Napkelet* pályázatához, melynek segítségével új írókat tudna kiemelni „a magyar közöny ködei alól”.

16 Uo. 239.

17 Uo. 239–240.

18 Példa erre a *Szophoklész* című tanulmány, amelyben meg is jegyzi: „Tanulmány és vallomás különös szövődése ez a néhány oldal.” *Tanú*, 1933, IV, 197. Egyik Gulyás Pálnak szóló levelében kritikus munkájáról is hasonlóan vall, Tamásit is kiemelve. (A levél részben csalódott a fiatalokhoz fűzött remények beváltatlansága, részben az őt ért támadások, kritikák miatt. Ugyanakkor nagy ívű tervekről számol be, többek között a *Tanú*ról. Mívesen kapcsolja össze a csalódottságot a reménységgel, panaszolva, hogy a magyarságért folytatott küzdelme milyen áldozatokkal járt például saját írói pályájára nézve, s kiemelve, hogy a tanú görögül mártírt – martüsz, martürosz – jelent.) Gulyás Pálnak. Sátorköpuszta, 1932. június 26. In *Németh László élete levelekben, 1914–1948*. Szerk., s.a.r.: Németh Ágnes. Budapest, 1993, Magvető–Szépirodalmi Könyvkiadó.

19 Németh László: Tamási Áron. *Protestáns Szemle*, 1927, 4, 240.

20 Földessy Gyulának. Budapest, 1927. december 24. In *Németh László élete levelekben, 1914–1948*. Szerk., s.a.r.: Németh Ágnes. Budapest, 1993, Magvető–Szépirodalmi Könyvkiadó, 57.

Áprily Lajostól is a *Napkelet* pályázatához kér segítséget, hogy mozgósítsa az erdélyi fiatalokat. Közbenjárását kéri Tamásival való megismerkedéséhez. „Tamási különösen érdekelne. Hogy kerülhetnék vele összeköttetésbe. Nem irodalmi barátságokra vágyok én [...], a szellemi kincsek nagy szétszóródása előtt szeretném együtt tudni mindazokat, akik az örök magyarság mai papjai, magok a hó alatt [...] Úgy érzem, Önöknek kellene kezdeni. Nem mert erdélyiek, hanem mert – horribile dictu – hatalmasabbak.”²¹

Az elismerés korántsem zárja ki esetében a szigorú, éles kritikai hangot. Az 1928-ban *Napkelet*ben közölt kritika²² Tamási Áron *Szűzmáriás királyfi* című regényéről kevésbé hízelgő, mint az addigiak. Izgalmas is, hiszen voltaképpen kettős kritika: a Tamási-regényé és Szabó Dezsőé. Utóbbi esetében a kritika kritikája. A bírálat stílusa még Németh Lászlótól is meglepő, noha más filozofikus gondolkodókhoz hasonlóan nem áll távol tőle a kinyilatkoztatás. A két nagy részre osztható kritika arányai (közel azonos hosszúságú részei) is arra utalnak, hogy a minden szellemi, lelki rezdülését vallomásosan írásaiba foglaló Németh László az indulat nagyobb részét inkább Szabó Dezsőnek címezte. Szabó Dezső igen felszínes, mai olvasatban is inkább bántó (nemcsak a szerzőt, de Erdélyt, az erdélyieket), mint értelmező pamfletje, a *Sületlenség*²³ nagy vitát kavart irodalmi berkekben. Ugyanakkor Németh László továbbra is a *Lélekindulás* élményét, hatását várja Tamási Árontól. Írásának első részében a novellistát dicséri, mint aki „újra fogalmazta a műfaját”.²⁴ A „tipikus novellista tehetségtől” kíváncsian várt regény azonban csalódást okoz neki. A csalódás részben regényszemléletük különbözőségéből fakad. Németh László röviden egy szempontból definiálja is a sajátját: „A regény közelebb áll a tanulmányhoz, mint a novellához. A regény az élet kritikája s a kritikára támaszkodó életkoncepció. A regényt nem szabad elköltöstiteni. Az eposzregény minden hamis műfaj közt a leghamisabb, néhány nagyragyogású kísérlet sokunkat megtévesztett...” Nem lehet figyelmen kívül hagyni 1928-as meghatározó Proust-élményét, s azt sem, hogy készül az *Emberi színjáték* című regény, amely nem a balzaci prózapoétikára, hanem Dante univerzumára utal címében. Egyfelől tehát eposzregénynek tekinti a művet, másfelől úgy véli, hogy a szerző a „lélekrejtélyt bogozó” regény helyett meseregényt írt. Azonban a mese túl aprólékos lett, a regény viszont vázlatos, kidolgozatlan. Mindezek alapján ítélete határozott és kíméletlen: „a *Szűzmáriás királyfi* műfajilag a legelhibázottabb írások egyike”.²⁵ Bírálja jellemformálását is, az egyéniséget hiányolja, nyelvezetét, költői képeit azonban dicséri, bár úgy véli, sorainak tökéletes zeneisége modorosságba csapott át. Izgalmas a szereplőkkel kapcsolatos észrevétele. Arra utal, hogy értelmezése során meg-

21 Áprily Lajosnak. Budapest, 1928. március. Uo. 60.

22 Németh László: Tamási Áron: *Szűzmáriás királyfi*. *Napkelet*, 1928, 21, 691–694.

23 Szabó Dezső: *Sületlenség*. Tamási Áron könyve. *Előőrs*, 1928. szept. 2., 7–9.

24 Németh László: Tamási Áron: *Szűzmáriás királyfi*. *Napkelet*, 1928, 21, 691.

25 Uo.

ragadja a Tamási-regény jellegzetességét, azonban bírálatát ízlése szerint alkotja meg. Lakner Lajos érdekes tanulmányában²⁶ felveti Németh László meghatározó szerepét a Tamási-regények értelmezésében. Az ösztönös alkotó mítosza nyomán született értelmezésekre, valamint a regények platonikus struktúrájára való utalásra hoz példákat. Németh László véleményének jelentősége talán kissé eltúlzott ebből a szempontból. Értelmezéseket befolyásoló, véleményformáló szerepével kapcsolatban fontos megjegyezni, az ösztönösséget elsősorban Tamási nyelvezetére vonatkoztatta. *A költő és faluja*²⁷ nem értelmezések alapjául szolgáló értékítélet. Ez természetesen nem zárja ki a hivatkozás lehetőségét. Érdeemes azonban figyelembe venni a már említett, Tóbiás Áron által készített interjút. Abban Németh László visszautal a Farkaslakán tapasztaltakra. Szinte megismétlődik, amit *A költő és falujában* megfogalmazott, azzal a jelentős különbséggel, hogy míg abban költői túlzással, elragadtatva állította, hogy ott mindenki lehetne költő, a beszélgetés során így fogalmazott: „a nővére elmesélte, hogy menekültek föl, amikor a románok először bejöttek, a Hargitára. Ugyanaz az elbeszélőkészség az egész társaságban megvolt, csak hát nagyon nagy a különbség azért.”²⁸ Lakner Lajos izgalmas felvetése szerint a Tamási-regények világméretű és formaalkotó elveit a Hans Blumenberg-féle valóságfogalom határozza meg. „E valóságfogalom lényege, hogy van egy végérvényes valóság, amely a kiválasztott hősök számára a közvetlen megismerési formák (látomás, képzelet, álm stb.) által prezentálódik, s a prezentáció időn kívüli pillanatában közvetlenül megismerhető. E valóságirodalom főleg a romantikus és az expresszionista alkotások domináns tényezője. Nem véletlen, hogy a *Szűzmáriás királyfi*, amely szinte tobzódik e valóságfogalom tematikai és poétikai megfelelőiben, oly nyilvánvalóan utal ezekre.”²⁹ Állítása, hogy a főhősök számára és a főhősökben közvetlenül nyilatkozik meg ez a szellemi valóság, hasonló ahhoz, ahogy Németh László vélekedik: „nála az ember, mint a világ egy szívdobbanása, imára kulcsolt keze vagy fölemelt uja él”.³⁰ Igaz, ő ízlése, regényszemlélete szerint dönt, és elmarasztalóan írja ezt.

A kritika második részében Németh László Szabó Dezső véleményével, stílusával, magatartásával ütközteti véleményét. Egy kritikán belül hangnemet is vált, Szabó Dezső pamfletjéhez hasonlóan stílusa vitriolosává válik. Úgy véli, Szabó Dezső Tamási Áronban a saját epigonjait és megtagadott múltját akarja *eltárgálni*. Érzékletes hasonlattal utal ennek lelki okára, mely szerint Szabó

26 Lakner Lajos: Valóságfogalom, regény és művészetszemlélet összefüggése Tamási Áronnál. *ItK*, 1993, 5–6, 669–678.

27 Németh László: A költő és faluja. *Magyarország*, 1935. dec. 25., 8.

28 A fenomén maradt nekem mindig... Beszélgetés Németh Lászlóval Tamási Áronról. Tóbiás Áron interjúja. *Alföld*, 1974, 12, 13.

29 Lakner Lajos: Valóságfogalom, regény és művészetszemlélet összefüggése Tamási Áronnál. *ItK*, 1993, 5–6, 672.

30 Németh László: Tamási Áron: Szűzmáriás királyfi. *Napkelet*, 1928, 21, 692.

Dezső mint „egy fölemésztett erdőrésszel végzett erdőégés”,³¹ új művészi út előtt áll, mielőtt azonban azon elindulna, megcsúfolja a régít. Azonban hibát követ el, mert Tamási regénye nem hasonlít a *Csodálatos élethez*, Tamási nem epigonja Szabó Dezsőnek. Kritikái egy részét jogosnak tartja, de az érvelés módját és az írás indulatát kifogásolja. Emlékezteti Szabó Dezsőt arra, hogy ő is kapott hasonló stílusú kritikákat a *Nyugat* körétől, furcsa, hogy ugyanolyan fegyverekkel fordul „egy fiatal, pályája kezdetén álló tehetség ellen. Mert amennyire bizonyos, hogy a *Szűzmáriás királyfi* elhibázott írás, olyan bizonyos, hogy az írója tehetséges ember.”³² Szabó Dezsőt különösen azért hibáztatja, mert hatására való tekintettel egy egész nemzedék fordulhat el Tamási írásaitól. Bízató szavakkal zárja kritikáját, újabb művek alkotására serkentve Tamásit. Nyilván saját sérelmeire is alapozva, a többes szám első személyre átváltva, azonosulva pályatársával, a rá jellemző képiséggel ösztönözte kitartásra Tamási Áront: „Az embert időnként szíven rúgják, de ha nem állt meg a szívünk, egy pillanat múlva csak annál dacosabban fog verni.”³³

Németh Lászlónak igaza volt abban, hogy Szabó Dezső pamfletjét veszélyesnek ítélte. Összefogás helyett ő is egymás ellen fordította a különböző írócsoportokat. Akikre hatott (mint tagadhatatlanul szemléleti kérdésekben Németh Lászlóra és Tamási Áronra is), azok vagy valóban hasonlítani akartak rá vagy szabadulni akartak a hatása alól. Németh László az utóbbiak közé tartozott.

Németh László 1930-ban, az *Erdélyi csillagokról* írott kritikájában³⁴ már jóval megengedőbben fogalmaz. Érettebbnek érzi Tamási novelláit, úgy gondolja, levetkőzte modorosságát, azonban még mindig hiányolja a *Lélekindulás* átütő kifejezőerejét. Ennek ellenére kitart kezdeti véleménye mellett, és Móriczhoz hasonlítja kivételes tehetségét. Különösen a műfaj megújításában betöltött szerepét értékeli nagyra. A nyitott szerkezet, a sűrítettség, a metaforikus, költői nyelvezet, kifejezésmód és *képzelet* elnyeri tetszését. Kissé önmagára is reflektálva, dicséretként jegyzi meg Németh László: „Úgy viszonylanak az ő novellái a mieinkhez, mint a gesztus a cselekedethez. De ez a gesztus biztos és költői!”³⁵ A novellák színvonalát azonban hullámvónak tartja. Németh Lászlót különösen azok a novellák foglalkoztatták, amelyekben Tamási poétikai fejlődését vélte felfedezni. Ilyen a *Himnusz egy számárral*, amelyet a magyar novellairódalom egyik legtükéletesebb művének tart. A kor kritikáját nyújtó politikai metaforaként értelmezi a novellát. Csatlakozva a korszakhoz, a főszereplő és számarának története kapcsán ironikusan megjegyzi: „Soha számár ilyen pompásan össze nem békítette a művészetet a politikával, mint ez.”³⁶ A novellák közül

31 Uo.

32 Uo.

33 Uo. 693.

34 Németh László: Tamási Áron: Erdélyi csillagok. *Napkelet*, 1930, 1, 83–84.

35 Uo.

36 Uo.

negatív példaként említi a *Szép Domonkos Annát*, visszakanyarodva a hamis műfajok kérdéséhez. Németh László egy mondatba sűríti benyomását. „Ha meg éppen rímtelen alexandrinokba szedi az ő rossz fajta szimbolizmusban pácolt »prózai balladáját«, mint a *Szép Domonkos Annában* tette, akkor csak nekünk ad igazat, akik már a regénye után is szemére hánytuk, hogy milyen nagy hajlandósága van hamis műfajokra.”³⁷

A *Szép Domonkos Anna* műfaja valóban nehezen megállapítható. Ablonczy László érzékeny értelmezése során balladás drámának nevezi a *Szép Domonkos Annát*.³⁸ Éppen ez zavarhatta Németh Lászlót, aki többször értekezett a műfajok haldoklásáról, és Tamásiban is a novella megmentőjét látta. Kivételes tehetségű novellistának tartotta, aki megújítja a műfajt. Novellái közül azok nyerték el tetszését, amelyek *tágították, gazdagították, fegyelmezték* az újragondolt műfajt. Az általa felsoroltak mellett, a népi szürrealizmust is idéző, balladisztikus novella sem Németh László görög irodalmi, filozófiai gyökerű esztétikájának, sem természettudományos rendszerező igényének nem felelt meg. Ennek ellenére, a döntően pozitív kritikát némi humorral és öniróniával zárta: „Olyan író ő, akinek minden munkájáról írtunk és írni fogunk. Van-e ennél nagyobb dicséret?”³⁹ Ígéretéhez hűen, a továbbiakban is figyelemmel kísérte Tamási Áron pályáját.

(Folytatjuk)

37 Uo. 84.

38 Ablonczy László: *Magyargyász, átok és pódium*, II. *Hitel*, 2020, 11, 45.

39 Németh László: Tamási Áron: Erdélyi csillagok. *Napkelet*, 1930, 1, 84.